

Preventie van seksueel geweld in de gemeente

Rutgers

Expertisecentrum
seksualiteit

Preventie van seksueel geweld in de gemeente

noodzakelijk én haalbaar

Steeds meer gemeenten zeggen: #TotHier

Structurele en effectieve preventie van seksueel geweld in de gemeente

Steeds meer gemeenten en regio's zien de urgentie om serieus aan de slag te gaan met preventie van seksueel geweld. Dat is goed nieuws, want de cijfers zijn schokkend. Meer dan de helft van de vrouwen en 1 op de 5 mannen heeft te maken gehad met seksueel geweld en ongewenste aanrakingen. Soms met levenslange, ernstige psychologische en lichamelijke schade als gevolg. En hoge economische en maatschappelijke kosten.

In een land als Nederland, waar emancipatie en gelijkwaardigheid hoog in het vaandel staan, zou seksueel geweld niet zo'n groot probleem hoeven zijn. Structurele en effectieve preventie van seksueel geweld is mogelijk. De kennis is aanwezig, concrete actiepunten liggen klaar en het draagvlak in de maatschappij, onder jongeren en binnen de publieke sector is groot. De nationale overheid heeft hier een verantwoordelijkheid te nemen: een nationaal actieplan, een landelijk aanspreekpunt en een investering waarmee duurzame stappen gezet kunnen worden, zijn nodig.

Mariëtte Hamer is benoemd tot Regeringscommissaris seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld. Zij gaat namens het kabinet seksueel grensoverschrijdend gedrag aanpakken. Het kabinet wil toewerken naar een nationale aanpak.

Deze publicatie biedt concrete aanbevelingen voor een aanpak die werkt. Het geeft munitie om structurele preventie van seksueel geweld te agenderen en te realiseren. Het voorkomen van seksueel geweld betekent minder beschadigde levens, minder kosten en een veiligere samenleving voor huidige én toekomstige generaties.

Laten we daarom samen zeggen: #TotHier!

Waar hebben we het over?

Seksuele grensoverschrijding

Seksuele grensoverschrijding is een verzamelterm voor alle vormen van seksueel gedrag die over de grenzen van een ander gaan. Bijvoorbeeld ongewenste aanrakingen, zoenen tegen iemands wil, aanranding en verkrachting en online ongewenst gedrag, zoals sextortion (iemand chanteren met seksueel getinte beelden). In het vervolg gebruiken we daarom de term seksuele grensoverschrijding.

Bij een positieve seksuele interactie is sprake van wederzijdse instemming, vrijwilligheid en gelijkwaardigheid. Grenzen worden overschreden als aan één of meer van deze voorwaarden niet wordt voldaan.¹

Seksueel geweld

Seksueel geweld betreft verkrachting of aanranding. Dat wil zeggen: penetratie (verkrachting) of andere seksuele handelingen (aanranding) tegen iemands wil.

Seksueel misbruik

Seksueel misbruik is elke vorm van seksuele grensoverschrijding waarbij de dader misbruik maakt van een verschil in leeftijd of macht. Bij seks tussen een volwassene en een kind is per definitie sprake van een ongelijkwaardige relatie en dus van seksueel kindermisbruik. Ook bij mensen met een verstandelijke beperking gaat het over misbruik.

Seksuele intimidatie

Seksuele intimidatie betreft opmerkingen, gebaren en handelingen met een seksuele betekenis die het slachtoffer als ongewenst, bedreigend en/of vernederend ervaart.

Gendergerelateerd geweld

Gendergerelateerd geweld is geweld tegen iemand op grond van geslacht, genderidentiteit, seksuele oriëntatie of genderexpressie. In de praktijk treft dit geweld vooral vrouwen, LHBTI-personen en mensen met een genderexpressie of genderidentiteit die niet conform de norm is. Gendergerelateerd geweld gaat over seksueel geweld, maar ook over lichamelijk of psychisch geweld.

Huiselijk geweld

Huiselijk geweld is geweld dat wordt gepleegd door iemand uit de huiselijke kring van het slachtoffer, zoals (ex-)partners, gezinsleden, familieleden en huisvrienden. Vormen van huiselijk geweld zijn onder andere: (ex-)partnergeweld, eengerelateerd geweld en kindermishandeling. Het kan gaan om lichamelijk, seksueel en psychisch geweld. De laatste jaren wordt de overkoepelende term 'geweld in afhankelijkheidsrelaties' (GIA) steeds vaker gebruikt. Hieronder valt ook geweld in huiselijke kring, de zorg- en ondersteuningssector en op de werkvloer.

1 Maak prioriteit van preventie

Voorkomen is beter dan genezen. Ieder slachtoffer van seksueel grensoverschrijdend gedrag is er één te veel. Daarom moet de brede aanpak hiervan niet alleen bestaan uit signalering, hulp en nazorg, maar ook uit preventie. Zonder preventie is de aanpak van seksueel grensoverschrijdend gedrag een schoolvoorbeeld van dweilen met de kraan open. Dit wordt onderschreven in de internationale literatuur¹³ en door de kenniscentra en professionals in het veld.¹⁴

8 punten voor preventie van seksueel geweld in de gemeente

Preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag vraagt om een duurzame investering. Dat behoort binnen de gemeente niet altijd direct tot de mogelijkheden. Laat je niet ontmoedigen door de complexiteit, maar bedenk dat elke stap die je al wel kunt zetten bijdraagt aan een toekomst met minder seksuele grensoverschrijding. Begin met wat wél kan, met de mensen en organisaties die zich hieraan willen en kunnen committeren. Vanuit daar kun je verder bouwen.

Randvoorwaarden creëren: starten met een goede basis

Een goede start maak je met kennis van zaken, de juiste partijen en met een strategie die past bij de ambities van de gemeente.

1 In kaart brengen van het probleem

Als je weet wat er speelt, weet je ook waar en met wie je aan de slag moet. Landelijke cijfers geven een beeld, maar regionale cijfers geven meer inzicht in de specifieke risico's en aandachtsgebieden binnen de gemeente. Ook helpen (regionale) cijfers bij het agenderen van de urgentie van dit thema.

De volgende bronnen kun je gebruiken om de cijfers op een rij te zetten:

Landelijke cijfers:

- [Feiten en cijfers over seksueel geweld \(Rutgers\)](#) ←
Actuele feiten en cijfers over prevalentie seksuele grensoverschrijding uit de monitor seksuele gezondheid en Seks onder je 25ste.
- [Prevalentiemonitor huiselijk geweld en seksueel geweld \(CBS\)](#) ←
Cijfers over de jaarprevalentie van slachtofferschap, aangevuld met cijfers over plegers, gevolgen van geweld en contacten van slachtoffers naar aanleiding van hun ervaringen.
- [Monitoren van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen](#) ←
De Nationaal Rapporteur brengt diverse monitoren en thematische onderzoeken uit over de aard en omvang van mensenhandel en seksueel geweld tegen kinderen in Nederland.

Regionale cijfers:

- [Seks onder je 25ste - regionale cijfers \(Rutgers, Soa Aids Nederland i.s.m. GGD'en en het RIVM\)](#) ←
Voor veel GGD-regio's zijn er ook regionale cijfers beschikbaar over de seksuele gezondheid van jongeren. Waaronder ook cijfers over seksuele grensoverschrijding.
- [Vraag cijfers op bij lokale en regionale instanties](#)
Vraag cijfers op bij Centrum Seksueel Geweld, Veilig Thuis, bij de politie en de GGD. Kijk bijvoorbeeld op www.waarstaatjegemeente.nl voor informatie over zedenmisdrijven.
- [Instrumentontwikkeling regionaal zicht op seksueel geweld](#) ← (Regioplan)
Voor een aantal regio's zijn inzichten uit verschillende databronnen samengebracht in één instrument door Regioplan.

2 Breng de juiste partijen samen, intern en extern

Effectieve preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag heeft een integrale aanpak nodig. Een die aansluit bij de bredere aanpak van seksuele grensoverschrijding, waarvan ook signaleren, ingrijpen, zorg en vervolging deel uitmaken. Zorg daarom dat binnen de gemeentelijke organisatie de juiste afdelingen geïntegreerd zijn. Denk hierbij aan de afdelingen jeugd, zorg, welzijn en veiligheid. In de ideale situatie ligt de coördinatie bij één

wethouder, zodat er een duidelijk aanspreekpunt is en iemand overzicht heeft over wat er speelt.

Daarnaast is een netwerk waarin alle stakeholders vertegenwoordigd zijn essentieel. Hierin is de gemeente verantwoordelijk en kan de GGD een coördinerende rol spelen. Het netwerk kan gezamenlijk zorgen voor samenhang in de aanpak en het aan elkaar knopen van verschillende beleidsterreinen.

Zet hiervoor in:

- [Stappenplan Netwerk aanpak van seksueel geweld \(Gemeente Rotterdam\)](#) ←

Gemeente Rotterdam heeft een netwerk opgezet dat gezamenlijk optrekt in de preventie en aanpak van seksueel geweld. Zo'n netwerk is eenvoudig te realiseren door hun 8 stappen te volgen.

- [Binnenkort verwacht: Bouwstenen voor regionale aanpak seksueel geweld \(Geweld hoort nergens thuis\)](#)

Deze bouwstenen ondersteunen bij het opzetten van een regionaal netwerk om tot een brede en integrale aanpak van seksueel geweld te komen.

3 **Formuleer ambitieuze en haalbare doelen**

Door samen met alle partijen ambitieuze en haalbare doelen te formuleren, laat je niet alleen zien dat de gemeente optreedt tegen seksueel grensoverschrijdend gedrag, het geeft ook een gezamenlijke richting en je kunt je voortgang meten. Formuleer doelen op lokaal niveau die haalbaar en meetbaar zijn, maar tegelijkertijd ambitieus genoeg. Door eerst op te halen wat er al gebeurt in de gemeente of regio, kun je kijken wat haalbaar is en waar de meeste impact te maken is.

Zet hiervoor in:

- [Template haalbare en ambitieuze doelen](#) ←

Op basis van deze template kun je inventariseren wat er allemaal al goed gaat in jouw gemeente en waar obstakels of lacunes zitten als het gaat om preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Individueel en relationeel niveau: Ondersteun jongeren in een positieve seksuele ontwikkeling

Aan de slag met doelen die bijdragen aan de preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag en interventies die werken.

4

Bevorder aandacht voor respectvolle omgang in de ontwikkeling van jongeren

Het is van belang dat respectvolle omgang structureel voldoende aandacht krijgt in de levens van jongeren, op school en daarbuiten. Hierbij gaat het ook om thema's als consent, gendergelijkheid, gendernormen, diversiteit, zelfbeschikking en verantwoordelijkheid. Aandacht hiervoor begint op de basisschool en loopt door tot en met het vervolgonderwijs. Gemeenten kunnen scholen stimuleren en faciliteren om hier structureel aandacht aan te besteden, bijvoorbeeld door erkende lespakketten en interventies voor jongeren en ouders onder de aandacht te brengen of door te investeren in scholing van professionals.

Zet hiervoor in:

- [Erkende programma's voor seksuele vorming met aandacht voor respectvolle omgang](#) ←
Gebruik een erkende methodiek voor de seksuele vorming met aandacht voor wensen en grenzen, zoals Kriebels in je buik voor basisonderwijs of Lang Leve de Liefde voor voortgezet onderwijs.
- [Extra lessen rond respectvolle omgang](#) ←
Naast de brede seksuele vorming is extra aandacht voor wensen en grenzen vaak gewenst. Ook hier zijn goede programma's voor, zoals [Benzies & Batches van Kikid](#), [Liefde is.... van Qpido](#) ← of de workshops van [SexMatters](#). ←
- [Sense website, spreekuur en chat](#) ←
Jongeren met vragen, zorgen of problemen rond seksualiteit of seksuele grensoverschrijding kunnen terecht bij Sense.info. Gespecialiseerde GGD-medewerkers bieden gratis advies over seks aan jongeren onder de 25 jaar.

Belangrijke aandachtspunten bij ondersteunen jongeren:

Aandacht voor online vormen van seksuele grensoverschrijding

De maatschappij verandert continu en jongerengedrag ontwikkelt mee. Met nieuwe communicatievormen ontstaan ook nieuwe (online) vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Zorg dat ongewenst seksueel gedrag online, zoals grooming en het zonder toestemming delen en verspreiden van seksueel getinte beelden, extra aandacht krijgt.

Zet hiervoor in:

- [Extra lessen rond respectvolle omgang online](#) ←
Programma's als [Seks Online](#) ← steunen jongeren om online wensen en grenzen te herkennen en te respecteren, en prettig en veilig online te zijn. [Meer materialen en interventies](#). ←

Betrek jongens en jonge mannen erbij

Nog te vaak wordt de verantwoordelijkheid bij meiden gelegd om seksueel grensoverschrijdend gedrag te voorkomen. Terwijl met name jongens grensoverschrijdend gedrag vertonen.¹⁵ Als we dat gedrag willen stoppen, is het noodzakelijk jongens deel van de oplossing te maken. Juist door jongens en mannen hier op een positieve manier bij te betrekken, kunnen we daadwerkelijk verschil maken.

Zet hiervoor in:

- [Interventies gericht op jongens en jonge mannen](#) ←
Programma's als [Lefgozers](#) ←, [Jongens](#) ← en [Imagine](#) ← betrekken jongens op een positieve manier bij het voorkomen van seksuele grensoverschrijding. [Meer materialen en interventies](#). ←

5 Aandacht voor jongeren die risico lopen

Sommige specifieke groepen lopen extra risico om te maken te krijgen met seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel geweld, als slachtoffer of als pleger. Dit gaat bijvoorbeeld over jongeren met een (verstandelijke) beperking, jongeren met schadelijke opvattingen over genderrollen, LHBTI jongeren en jongeren in de jeugdzorg. Zij hebben daarom op hen afgestemde interventies nodig die helpen voorkomen dat zij seksuele grensoverschrijding meemaken of plegen.

Zet hiervoor in:

- [Counselingsprogramma's: Girls' Talk & Make a Move](#) ←
Preventieprogramma over seksualiteit, relaties en weerbaarheid voor jongens (Make a Move) of meiden (Girl's Talk) op het (v)mbo en jongens of meiden met een lichte verstandelijke beperking (praktijkonderwijs, vso), met als doel preventie van seksuele grensoverschrijding en bevorderen van gezond seksueel gedrag, ook online.
- [Je lijf, je Lief](#) ←
Lesprogramma om relationeel en seksueel gezond gedrag te bevorderen bij leerlingen in het praktijkonderwijs. Doel is hen te ondersteunen in het beter herkennen en respecteren van de eigen wensen en grenzen én die van anderen op het gebied van relaties en seks.
- [Romeo en Julia](#) ←
Wanneer een jongen of meisje te maken heeft (gehad) met seksueel grensoverschrijdend gedrag, biedt Qpido de ambulante hulptrajecten Romeo (voor jongens) en Julia (voor meiden). Doel is onder andere het vergroten van de weerbaarheid en (h)erkennen van seksuele grenzen.
- [Meer materialen en trainingen afgestemd op diverse groepen jongeren](#) ←

Organisatie, gemeenschaps- en maatschappelijk niveau: Een sociaal veilige omgeving

6 Duidelijke en aansprekende publiekscampagnes

Publiekscampagnes helpen seksueel grensoverschrijdend gedrag voorkomen. Mits deze campagnes een positieve boodschap hebben en het gewenste gedrag laten zien met handelingsperspectieven voor de doelgroep. Zo stimuleren sociale normcampagnes de ontwikkeling van gezonde normen die bijdragen aan een veilige omgeving en kunnen publiekscampagnes ongewenst gedrag vervangen door gewenst gedrag. Gemeenten kunnen aansluiten bij regionale of nationale publiekscampagnes. Betrek de doelgroep en partners, zoals scholen en (horeca) ondernemers, om de campagneboodschap gezamenlijk uit te dragen. Laat samen zien dat de gemeente staat voor respectvolle omgang en een veilige leefomgeving voor iedereen en hoe je die kunt creëren.

Zet hiervoor in:

Gelijkwaardige normen rond gender en seksualiteit: op scholen, in buurthuizen, in bibliotheken of op andere plekken waar jongeren samenkomen.

- [Generatie Ja.. En?](#) ←

Stereotiepe normen dragen nog te vaak bij aan fysiek, seksueel en online geweld. Daarom is er de campagne 'Generatie Ja.. en?' In de campagne rekenen jongeren tussen de 17 en 23 jaar af met stereotiepe met normen over mannelijkheid, vrouwelijkheid en seksualiteit én met grensoverschrijdend gedrag.

Iedereen een leuke tijd: Uitgaansleven, binnen studentenverenigingen en op festivals

- [Ben je oké?](#)←

Deze campagne maakt grenzen en wensen bespreekbaar tijdens uitgaan. Met de boodschap: 'Zie je ongewenst seksueel gedrag? Vraag dan aan degene die het overkomt: 'Ben je oké?'. Zodat iedereen een leuke tijd heeft.

Veilige straten

- [Ben je oké? Op straat](#)←

Ben je oké? wordt naast het uitgaansleven ook ingezet voor veilige straten, met de boodschap: 'Zie je seksuele intimidatie? Vraag dan aan degene die het overkomt: 'Ben je oké?'. Zo zorgen we er samen voor dat iedereen zich veilig voelt. Ook op straat'.

- [Stand Up - hoe je opstaat tegen straatintimidatie](#)←

Leer hoe je kunt ingrijpen als je straatintimidatie ziet. Dit is een laagdrempelige interventie die je kunt inzetten in een bredere campagne tegen straatintimidatie.

7

Bevorder deskundigheid van professionals

(Aankomende) professionals in het onderwijs, de zorg en het sociaal werk (zoals wijkteams en jongerenwerkers) moeten structureel worden opgeleid in het voorkomen van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Daarnaast is het belangrijk dat ouders in jouw gemeente zich goed toegerust voelen om thuis over wensen en grenzen te praten. Stimuleer en faciliteer de GGD om ruime aandacht te hebben voor het thema preventie seksueel geweld. Zij kunnen een belangrijke rol spelen bij de deskundigheidsbevordering en het ondersteunen van ouders.

Zet hiervoor daarnaast in:

- [Deskundigheidsbevordering voor zorg- en welzijnsprofessionals & onderwijsprofessionals](#)

GGD-en kunnen een rol spelen in deskundigheidsbevordering.

Ook zijn er diverse goede trainingen voor professionals. Bekijk het aanbod op [Seksuelevorming.nl](#)← of [Seksindepraktijk.nl](#).←

- [Ondersteunen van ouders in seksuele opvoeding](#)

Lesprogramma's voor seksuele vorming in het onderwijs bieden vaak ook modules voor ouders, bijvoorbeeld in de vorm van een ouderavond. Ook zijn er methodieken voor zorg-en-welzijnsprofessionals om ouders te ondersteunen, zoals [Opgroeien met liefde](#).←

- [Kennissuitwisseling](#)

Betere uitwisseling van kennis en vaardigheden tussen sociaal werkers en zorg- en onderwijsprofessionals draagt bij aan een adequate, goed onderbouwde aanpak. Organiseer bijvoorbeeld deskundigheidsbevordering samen met diverse professionele groepen.

8

Veranker preventie seksuele grensoverschrijding in beleid

Van belang is dat organisaties, instellingen en lokale en regionale overheden beleid ontwikkelen om seksueel grensoverschrijdend gedrag duurzaam te voorkomen. Ook sportverenigingen, zorginstellingen, horeca, studentenverenigingen en andere plekken waar mensen samenkomen, moeten beleid hebben om ongewenst gedrag te voorkomen en vroegtijdig te signaleren. Daarnaast moeten zij zorgen voor adequate klachtenbehandeling.

- [Van losse projecten naar duurzame oplossingen in gemeentebestuur](#)

In stap 1 tot en met 3 maak je al een stevig fundament voor gemeentebestuur op preventie seksuele grensoverschrijding. Deze kan dienen als uitgangspunt voor gemeentebestuur op preventie seksueel geweld. Welke elementen zijn succesvol? En hoe zorg je dat deze elementen uitgevoerd kunnen blijven worden?

- [Beleed in de jeugdzorg: Seksualiteitsbeleid of struisvogelbeleid?](#)←

Hoe besteed je als instelling aandacht aan seksualiteit en draag je bij aan een gezonde en veilige seksuele ontwikkeling van jongeren?

- [Voor uitgaansgelegenheden: Hier is het oké Toolkit](#)←

Deze toolkit helpt podia, kroegen, studentenverenigingen en festivals preventieve maatregelen te nemen die zorgen voor een leuke en veilige tijd voor bezoekers.

- [Preventie grensoverschrijdend gedrag in de sport](#)

Voor gemeenten is er een handreiking om sportverenigingen te ondersteunen in een veilig [sportklimaat](#).← Daarnaast is er de tool [High 5! Op naar een veilige sportcultuur](#)← die inzicht geeft in wat je kan doen om grensoverschrijdend gedrag te voorkomen.

2 Feiten en cijfers over seksueel geweld in Nederland

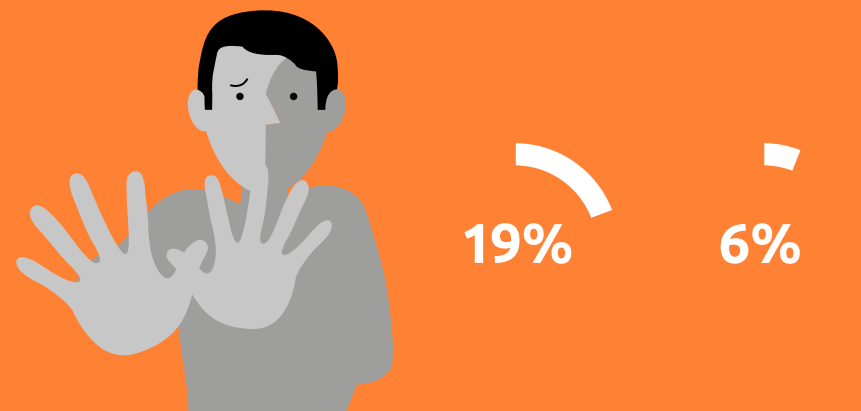
Omvang van het probleem

Seksueel geweld is een omvangrijk probleem in Nederland. Maar liefst 22 procent van de vrouwen en 6 procent van de mannen is weleens gedwongen om seksuele handelingen te verrichten of te ondergaan. Daarbij gaat het om orale, vaginale of anale seks of seks met de hand. Als we andere vormen van seksuele grensoverschrijding, zoals ongewenst betasten of zoenen, daarbij optellen, dan heeft 53 procent van de vrouwen en 19 procent van de mannen dat weleens meegemaakt.²

- Onder jongeren tot 25 jaar heeft 14 procent van de meiden en 3 procent van de jongens te maken gehad met seksueel geweld. Ook bij deze groep zijn de cijfers een stuk hoger als we andere vormen van grensoverschrijding meerekenen.³ Rond een kwart van de jonge vrouwen en bijna een tiende van de jonge mannen (tussen de 1 en 24 jaar) heeft in een jaar tijd een vorm van online seksuele intimidatie meegemaakt.⁴ LHBT-personen maken veel vaker een vorm van seksueel geweld mee dan hetero's.^{4,5} Ook mensen met een beperking zijn een risicogroep.⁶ De helft van de vrouwen en bijna een derde van de mannen die seksueel geweld hebben meegemaakt, maken dat later in hun leven nog een keer mee.⁷

Seksuele grensoverschrijding en seksueel geweld*

* manuele, orale, vaginale of anale seks tegen de wil

Bron: Monitor Seksuele Gezondheid, Rutgers (2017)

Gevolgen

Seksuele grensoverschrijding is een bedreiging voor de gezondheid. Het kan ernstige lichamelijke, psychische, relationele en seksuele gevolgen hebben voor de slachtoffers. Ook de maatschappelijke kosten van seksueel geweld zijn enorm. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om zorgkosten en economische schade door productiviteitsverlies. De totale kosten in Nederland worden geschat op meer dan een miljard euro per jaar.⁸

Gemeenschappelijke kenmerken

Al die verschillende vormen van seksuele grensoverschrijding hebben een aantal gemeenschappelijke kenmerken:

- Aan de basis ligt altijd een machtsverschil tussen de dader en het slachtoffer. Dit machtsverschil kan bijvoorbeeld gebaseerd zijn op leeftijd, sekse, sociale positie of mentaal of lichamelijk overwicht.
- Daarnaast heeft seksueel geweld altijd te maken met het niet respecteren van de grenzen van de ander en het ontbreken van instemming.

Oorzaken

Verskillende factoren kunnen ten grondslag liggen aan seksuele grensoverschrijding, waaronder:

- De ongelijke maatschappelijke positie van mannen en vrouwen, die leidt tot machtsverschillen, maar ook tot het in stand houden van een cultuur waarin seksueel geweld niet serieus wordt genomen.
- Traditionele gendernormen in de maatschappij, die mannen en vrouwen het gevoel kunnen geven dat ze zich op een bepaalde manier moeten gedragen. Hierbij speelt de dubbele seksuele moraal een rol. Vrouwen krijgen de verantwoordelijkheid om grenzen aan te geven, terwijl mannen zichzelf zien als seksuele veroveraars.

Een gevolg daarvan is victim blaming: niet de dader, maar het slachtoffer krijgt de schuld: 'ze was niet duidelijk genoeg', 'ze liep 's avonds over straat', 'ze droeg sexy kleding'.

- Een moeilijke jeugd, het missen van kennis en vaardigheden (bijvoorbeeld om groepsdruk te weerstaan) en eigen traumatische ervaringen met seksueel geweld.

3 Kennis over effectieve preventie

Het probleem van seksuele grensoverschrijding, waaronder seksueel geweld, is niet alleen omvangrijk, maar ook complex. Het heeft individuele, sociale, culturele en structurele oorzaken. Dat vraagt om een uitvoerige aanpak met meerdere strategieën. Hier een aantal belangrijke inzichten uit onderzoek over wat werkt in de preventie van seksuele grensoverschrijding.

Wat werkt bij preventie

Uit onderzoek blijkt dat preventie het beste werkt als het aan een aantal criteria voldoet:

1. Preventie op meerdere niveaus

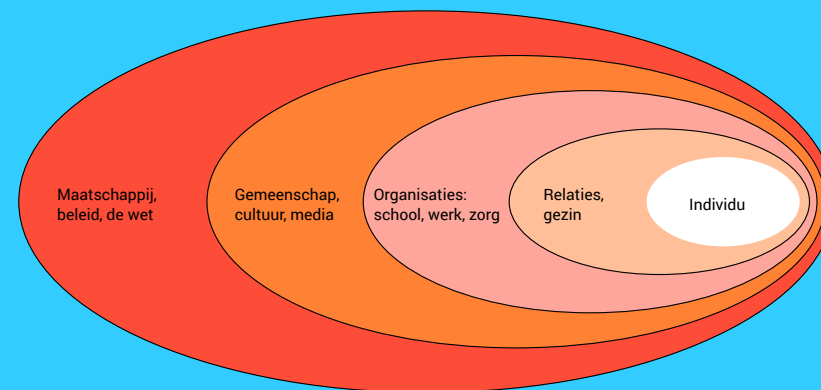
Preventie vindt plaats op meerdere niveaus, dus zowel gericht op het individu als op professionals, organisaties en de maatschappij als geheel. Op deze manier versterken de maatregelen elkaar. Lessen voor jongeren op school hebben meer effect als de boodschap ervan wordt ondersteund in hun omgeving, zoals in hun gezin, op de sportclub en in de media. In de wetenschap wordt in dit verband gesproken over het socio-ecologisch model (zie figuur).

2. Preventie richt zich op het voorkomen van het gedrag dat niet oké is.

Preventie richt zich op het ontwikkelen van kennis, attitudes en vaardigheden die resulteren in minder seksueel grensoverschrijdend gedrag.

3. Preventie begint op tijd

Preventie begint vóórdat jongeren seksuele relaties aangaan. Dat betekent dat seksuele vorming met aandacht voor respectvolle omgang al begint op de basisschool en doorloopt tot en met de middelbare school en het vervolgonderwijs.

Figuur: socio-ecologisch model Gemeenschap, cultuur, media Maatschappij, beleid, de wet Individu Relaties, gezin Organisaties: school, werk, zorg

4. Preventie is niet eenmalig maar structureel

Interventies voor het voorkomen van seksuele grensoverschrijding hebben voldoende omvang. Eén keer een les op school, jongerencentrum of in de jeugdzorg, kan jongeren niet leren hoe zij elkaars wensen en grenzen kunnen respecteren. Een ingewikkeld onderwerp als seksuele grensoverschrijding vraagt om meerdere lessen die herhaald worden en een doorlopende leerlijn.

5. Preventie drijft op deskundigheid

Professionals met een rol in de preventie van seksueel grensoverschrijding, zoals zorg- en welzijnsprofessionals en onderwijsprofessionals, zijn in staat zijn om seksualiteit, seksuele grensoverschrijding en consent te bespreken, risicofactoren te signaleren en slachtoffers door te verwijzen naar de juiste hulpverlenende instanties.

6. Preventie betreft mannen

Het tegengaan van seksueel grensoverschrijdend gedrag is veel effectiever als je jongens en mannen erin betreft. Niet alleen vrouwen, maar ook mannen hebben last van traditionele gendernormen. Deze normen bepalen hoe mannen en vrouwen zich zouden moeten gedragen, ook op het gebied

van seksualiteit. Als jongens en mannen niet alleen worden gezien als potentiële daders, maar juist als deel van de oplossing, dan kunnen we seksuele grensoverschrijding collectief en effectief tegengaan. Daarbij komt dat niet alleen vrouwen, maar ook mannen (homo's en hetero's) en trans personen slachtoffer kunnen worden.

Nationale aanpak

Met de komst van Mariëtte Hamer als regeringscommissaris geeft het kabinet een duidelijk signaal: de preventie seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld heeft prioriteit. Een gecoördineerde aanpak vanuit Den Haag is dan ook hard nodig. Net als een nationaal actieplan. Wat moet het kabinet volgens Rutgers doen? "Het kabinet moet veel meer investeren in het voorkomen van seksueel geweld. Denk aan betere seksuele voorlichting op school en daarbuiten, betere opleidingen voor betrokken professionals, meer aandacht voor de rol van werkgevers en meer publiekscampagnes om de cultuur rond seks in Nederland te verbeteren. Maar denk ook aan meer zorg en aandacht voor slachtoffers", aldus Willy van Berlo, expert bij Rutgers.

4 Interviews

Een brede aanpak is essentieel

Maaike van de Graaf

projectleider in de Aanpak Seksueel Geweld bij EARL Advice & Projects

“Elke doelgroep vraagt om een andere benadering”

‘Wil je seksueel geweld aanpakken? Dan moet je beginnen met een sterk preventiebeleid waarmee je alle lagen van de samenleving bereikt. In 2013 ontwikkelde ik een achtstappenplan voor gemeenten die een aanpak seksueel geweld wilden ontwikkelen. Deze stappen worden weer verwerkt in de landelijke bouwstenen voor een regionale aanpak. Hoe werk je als gemeente met zo'n stappenplan? Allereerst moet je het probleem in je regio echt kennen en onderzoeken welke organisaties al actief zijn in de

preventie en aanpak van seksueel geweld. En vooral: hoe kun je hen beter laten samenwerken?

Als je ook in kaart hebt wie er allemaal te maken hebben met de problematiek, kun je aan de slag met een heel belangrijk onderdeel van je preventiebeleid: deskundigheidsbevordering. Welke interventie werkt voor de kinderen, de groep die je opvoedt of de mensen waarmee je werkt? Van jongerenwerkers in de wijk tot de vrouwenopvang en van scholen tot jeugdzorginstellingen, je wil ze allemaal uitrusten met kennis en vaardigheden om seksueel geweld te signaleren en bespreekbaar te maken.

"Elke doelgroep vraagt om een andere benadering"

Zo'n brede aanpak is essentieel voor een effectieve preventie. Afrekenen met het taboe op seksualiteit en seksueel geweld kan namelijk alleen als je deze thema's in alle lagen van de samenleving bespreekbaar maakt. Wil je een goed preventiebeleid opzetten, dan moet je dus nadenken over hoe je alle verschillende groepen in de bevolking bereikt. Elke doelgroep vraagt nu eenmaal om een andere benadering.

Bij onze preventieacties op basisscholen vroegen we bijvoorbeeld vaak een ervaringsdeskundige mee. Met een speciaal praatstokje van de Indianen sprak ze over het misbruik van haar oom, waar ze als kind en tiener slachtoffer van werd. Ze vertelde op een heel kindvriendelijke manier dat ze zich zo schaamde dat ze er met niemand over durfde te praten. De kinderen schreven op een kleurplaat de namen van mensen in hun omgeving aan wie zij zouden vertellen wanneer hen iets naars zou overkomen. Ook bespraken ze hoe je kunt reageren als je vriendje of vriendinnetje naar je toe komt met zo'n naar verhaal. Door deze onderwerpen te bespreken, haal je het taboe er een beetje af. Mochten ze ooit met seksueel geweld te maken krijgen, dan is de drempel om erover te vertellen misschien net wat lager.

"Seksueel geweld is niet normaal. Die boodschap kun je niet vaak genoeg herhalen."

Ga je de straat op? Dan werkt een andere aanpak beter. De kans dat voorbijgangers al eens direct of indirect te maken hebben gekregen met seksueel geweld is groot. Je moet je daarom ook richten op het voorkomen van herhaling. Hoe je dat doet? Door te benadrukken dat het oké is om het onderwerp te bespreken. Dat je als slachtoffer absoluut geen schuld hebt aan wat je is aangedaan. Dat de pleger daar verantwoordelijk voor is. Seksueel geweld is niet normaal. Die boodschap kun je niet vaak genoeg herhalen. We moeten zorgen dat seksualiteit en seksueel geweld in de hele samenleving onderwerpen worden die normaal zijn om te bespreken, dan kunnen we veel seksueel geweld voorkomen.'

Tip: Met preventie kun je niet vroeg genoeg beginnen. Wie denkt dat je er pas op de middelbare school of later mee kunt starten, heeft het mis. Het is juist heel goed om al op jonge leeftijd te leren wat grenzen zijn en dat het oké is om nee te zeggen. Zo verklein je de kans dat kinderen later in hun leven over de eigen grenzen en die van de ander gaan.

Hoe kan een publiekscampagne bijdragen aan cultuurverandering?

“Een bredere preventieve aanpak op gemeenteniveau is essentieel”

Maartje Puts

Campagnecoördinator bij Rutgers

‘Gemeenten kunnen een belangrijke rol spelen bij het voorkomen van grensoverschrijdend gedrag. Zij kunnen met publiekscampagnes bijdragen aan een gezonde cultuur waarmee zij hun inwoners laten zien welk gedrag acceptabel is en welk gedrag niet. Gemeenten hebben een normerende rol, zonder direct met het vingertje te wijzen. Publiekscampagnes die de bewustwording over seksuele grensoverschrijding en intimidatie vergroten en

die inzetten op gedragsverandering, dragen bij aan preventie.

Hoe doe je dat in jouw gemeente? Draag de gewenste boodschap samen met de inwoners uit. Selecteer peers uit de doelgroep als boegbeelden die zich uitspreken en het juiste gedrag laten zien. Boegbeelden dragen het goede voorbeeld uit en zorgen gelijk dat je campagne breed wordt gedragen. Werk met lokale influencers die zich uitspreken in je campagne, zoals een nachtburgemeester of een bekende dj.

Voor de gemeente Enschede ontwikkelde Rutgers bijvoorbeeld een lokale Ben je oké-campagne tegen seksuele straatintimidatie. De Ben je oké-campagne vraagt al sinds 2018 aandacht voor seksuele grensoverschrijding in het uitgaansleven en bij studentenverenigingen. De campagnematerialen die ontwikkeld zijn voor Enschede, tonen boegbeelden die zich tegen straatintimidatie uitspreken in een video en in online advertenties. Enschede wil zo veel mogelijk bewoners bereiken met de campagne, daarom koos de gemeente onder meer de alom bekende kickbokser Peter Aarts en voetballer Sabine Ellouzi als boegbeelden.

Op straat, juist op die plekken waar seksuele intimidatie veel voorkomt, verschenen in Enschede posters. Deze posters benoemen verschillende vormen van seksuele straatintimidatie en vragen inwoners om elkaar te hulp te schieten als ze het zien gebeuren. Alle campagnematerialen dragen dezelfde positieve boodschap uit: seksuele straatintimidatie hoort er niet bij in Enschede. Ook vertellen ze de doelgroep duidelijk wat je op welk moment kunt doen om een ander te helpen en waarom dit belangrijk is. ‘Samen zorgen we ervoor dat Enschede fijn en veilig is voor iedereen.’ Tegelijkertijd laat je zo ook daders weten dat ongewenst gedrag niet getolereerd wordt.

Zo zorg je als gemeente samen met je inwoners voor een wereld waarin iedereen vrij is om zichzelf te zijn en er geen ruimte is voor ongewenste aanrakingen, opmerkingen, nastaren en nasissen. Bedenk dat een bewustwordingscampagne nooit op zichzelf staat. Een bredere preventieve aanpak op gemeenteniveau is essentieel. Dat betekent aan de ene kant dat scholieren lessen krijgen over eigen wensen en grenzen en aan de andere kant dat daders gericht worden aangepakt. Dat kun je niet alleen. Een goede samenwerking met professionals, die je opleidt over hoe je preventie aanpakt, is hierbij noodzakelijk.'

Preventie is de sleutel naar succes

“Samenwerking is het toverwoord”

Pauline Heuperman preventiewerker Mondriaan, Gemeente Maastricht en ontwierp samen met de gemeentelijke stuurgroep onder begeleiding van beleidsadviesbureau Regioplan een Theory of Change (TOC) voor de gemeente Maastricht.

‘Wil je als gemeente seksueel geweld écht aanpakken, dan moet je meer doen dan brandjes blussen met losse interventies. Wat enorm helpt is een Theory of Change

(TOC). Dat is een soort routekaart waarin je overzichtelijk maakt welke veranderingen er nodig zijn om je doel te bereiken. Onze missie was zorgen dat de seksuele intimidatie binnen het uitgaansleven van Maastricht afnam. Dat doel bedachten we niet zomaar. Eerst deden we kwantitatief en kwalitatief onderzoek onder de doelgroep. Wie zijn de potentiële slachtoffers, wie de potentiële daders en wat zijn de risicofactoren voor seksuele intimidatie en seksueel geweld? De respondenten uit het Maastrichtse onderzoek bleken de landelijke trend te volgen: het grootste probleem was bij studenten in het

Tip: Het is belangrijk dat een campagne een positieve boodschap heeft en jouw doelgroep zich aangesproken voelt. De boodschap van de Ben je oké-campagne sluit hierop aan: zie je ongewenst seksueel gedrag? Vraag aan degene die het overkomt: ‘Ben je oké?’ Zo zorgen we er samen voor dat het hier veilig is voor iedereen.

uitgaansleven. Daarnaast lieten ouders en professionals weten meer handvatten te willen. Jongeren wilden dat ook, maar zaten niet wachten op de zoveelste les over hoe je een condoom over een banaan trekt.'

“Samenwerking is het toverwoord”

Met een helder doel voor ogen begint het zoeken naar bewezen effectieve interventies om kortetermijnveranderingen in gang te zetten. Laat je daarbij zeker voeden door zowel de expertise vanuit kenniscentra zoals Rutgers als door de doelgroep zelf. Je kunt namelijk nog zulke leuke interventies bedenken, zonder draagvlak kom je nergens en zal je jouw preventie nooit verduurzamen. Dat geldt ook voor de veranderingen die je op de midden en lange termijn noodzakelijk vindt om te slagen met je missie. Die interventies maken de TOC compleet. Wat is nu het grote voordeel van zo'n volledige TOC? Het zorgt ervoor dat je heel gericht kunt werken én het maakt je eindresultaat meetbaar en dus te verantwoorden.

Natuurlijk valt of staat alles bij een goede uitvoering. Samenwerking is het toverwoord. In Maastricht wilden veel netwerkgroepen meedenken over hoe we seksuele intimidatie kunnen terugdringen. Van het onderwijs tot de politie, we wilden zo veel mogelijk betrokken organisaties in onze werkgroep van uiteindelijk 25-30 personen. Van alle deelnemers zijn de peersupporters misschien wel de belangrijkste voor ons. Zij zijn ontzettend actief en zijn je directe link naar de doelgroep. De werkgroep komt twee jaar lang elke drie maanden samen. We evalueren de afgelopen maanden en kiezen nieuwe interventies uit de TOC voor het komende kwartaal. Welke doelen dat zijn, hangt af van wat er op dat moment in de stad speelt.

“Preventieaanpak verankeren is de grootste uitdaging”

Heb je genoeg aan twee jaar om preventie op de kaart te zetten? Nee. Tenminste, niet als je je preventieaanpak echt wilt verankeren en toekomst wilt geven. Dat is een enorme uitdaging. Hoe wij dat dan aanpakken? Ik geloof sterk in de combinatie van beleid en praktijk. Ik denk dat je als gemeente zo'n werkgroep met verschillende mensen uit het werkveld moet houden. Want uiteindelijk wil je maar één ding: dat de preventie niet stopt als het budget op is.'

Tip: Consent, groepsdruk en de sociale norm zijn binnen meerdere preventieve thema's eenvoudig bespreekbaar te maken en spelen ook een rol in het tegengaan van seksuele intimidatie. Welke maatschappelijke organisaties geven nu al actief voorlichting aan de doelgroep en kunnen universele thema's als consent eenvoudig adopteren in hun bestaande aanbod?

i #TotHier

Samen kunnen we seksueel grensoverschrijdend gedrag tegengaan. Dit 8 puntenplan helpt gemeenten preventie op de agenda te zetten én effectief in te zetten, zodat jongeren in Nederland opgroeien in een veiligere omgeving op school en daarbuiten. Nu en in de toekomst.

Dit 8 puntenplan sluit aan bij de Handreiking gezonde gemeente van [Loketgezondleven.nl](https://loketgezondleven.nl) ← (RIVM) en bij de Bouwstenen voor een regionale aanpak van seksueel geweld. Heb je vragen over dit 8 puntenplan of zoek je advies, neem dan contact op via info@rutgers.nl ←.

Regioplan biedt diverse trajecten op maat om gemeenten te ondersteunen om met het 8-puntenplan aan de slag te gaan. [Preventie van seksueel geweld. Voor beleid en uitvoering met impact](#) ←.

Dit 8 puntenplan is een product van Rutgers en is ontwikkeld met bijdragen van Gemeente Rotterdam, de Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen en Movisie.

i Bronnen

- ¹ [Whitepaper Seksuele grensoverschrijding en seksueel geweld](#) ←
- ² Berlo, W. van & Twisk, D. (2017). Seksueel geweld en seksuele grensoverschrijding. In H. de Graaf & C. Wijzen, C. (Red.), *Seksuele gezondheid in Nederland 2017* (pp. 88-98). Delft: Eburon.
- ³ Graaf, H. de, Borne, M. van den, Nikkelen, S., Twisk, D., & Meijer, S. (2017). Seks onder je 25e. *Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2017*. Utrecht/Amsterdam: Rutgers/SOA AIDS Nederland.
- ⁴ Prevalentiemonitor Huiselijk Geweld en Seksueel Geweld 2020. Den Haag: CBS/WODC.
- ⁵ Nikkelen, S., Tijdink, S., Graaf, H. de & Bakker, B. (2019). *Seksuele gezondheid van lesbische, homoseksuele en biseksuele personen in Nederland anno 2017*. Utrecht: Rutgers.
- ⁶ Berlo, W. van, De Haas, S., Van Oosten, N., Van Dijk, L., Brants, L., Tonnon, S., & Storms, O. (2011). *Beperkt weerbaar. Een onderzoek naar seksueel geweld bij mensen met een lichamelijke, zintuiglijke of verstandelijke beperking*. Utrecht: Rutgers WPF/Movisie.
- ⁷ Haas, S. de, Berlo, W., van, Bakker, F. & Vanwesenbeeck, I. (2012). Prevalence and characteristics of sexual violence in the Netherlands, the risk of revictimization and pregnancy: Results from a national population survey. *Violence and Victims*, 27(4), 592-608.
- ⁸ Speetjens, P., Thielen, F., Ten Have, M., De Graaf, R., & Smit, F. (2016). *Kindermishandeling: economische gevolgen op lange termijn*. Tijdschrift voor Psychiatrie, 58(10), 706-7011. Onderzoek onder volwassenen met gemiddelde leeftijd van 39 jaar die voor hun 16e seksueel misbruik hadden meegemaakt.
- ⁹ Nation, M., Crusto, C., Wandersman, A., Kumpfer, K. L., Seybolt, D., Morrissey-Kane, E., et al. (2003). What works in prevention: principles of effective prevention programs. *American Psychologist*, 58(6-7), 449.
- ¹⁰ Bronfenbrenner, U. (1994). *Ecological Models of Human Development*. *International Encyclopedia of Education*, 3(2), 1643-1647.
- ¹¹ DeGue, S., Valle, L.A., Holt, M.K., Massetti, G.M., Matjasko, J.L., & Teten Tharp, A. (2014). A systematic review of primary prevention strategies for sexual violence perpetration. *Aggression and Violent Behavior* 19, 346-362.
- ¹² WHO (2007). *Engaging Men and Boys in Changing Gender-based Inequity in Health: Evidence from Programme Interventions*. Geneva: WHO.
- ¹³ DeGue, S., Valle, L.A., Holt, M.K., Massetti, G.M., Matjasko, J.L., & Teten Tharp, A. (2014). A systematic review of primary prevention strategies for sexual violence perpetration. *Aggression and Violent Behavior* 19, 346-362.
- ¹⁴ Vertegenwoordigers van Stichting School & Veiligheid, Gezonde School, HBO-onderwijs voor zorg- en welzijnsopleidingen, de GGD, het Partnership Aanpak Seksueel Geweld, de gemeente (in dit geval Rotterdam) en de kenniscentra Movisie, Atria en Rutgers.
- ¹⁵ Graaf, H. de, Borne, M. van den, Nikkelen, S., Twisk, D., & Meijer, S. (2017). *Seks onder je 25e. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2017*. Utrecht/Amsterdam: Rutgers/SOA AIDS Nederland.

#Tothier

Preventie van seksueel geweld in de gemeente is een publicatie van Rutgers, Expertisecentrum seksualiteit. © Rutgers 2022

Meer informatie over Rutgers vind je op www.rutgers.nl

Tekst en redactie: Karlijn de Blécourt en Willy van Berlo

Interviews: Marijn Ruhaak

#TotHier illustraties: Gerdien van Halteren - www.thisis-gary.com

Vormgeving: Robin van Rossum - www.robross.nl